

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL-METHODICAL FORMS OF FORMATION OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

УДК 338.467.6

Гаркуша В.О.

аспірант

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Єршова Н.Ю.

к. е. н., доцент, професор

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

У статті розглянуто підходи різних авторів, що нині існують у науковій літературі, до трактування терміна «економічна безпека», а також виділено найбільш актуальний з них. Узагальнено наукові підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства та основних факторів, що впливають на механізм її формування.

Ключові слова: безпека, економічна безпека підприємств, підхід, функціональна складова, розвиток, фактори впливу.

В статье рассмотрены подходы разных авторов, которые в настоящее время существуют в научной литературе, к трактовке термина «экономическая безопасность», а также выделен наиболее актуальный из них. Обобщены научные подходы к определению понятия экономической

безопасности предприятия и основным факторам, влияющим на механизм ее формирования.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность предприятий, подход, функциональная составляющая, развитие, факторы влияния.

The article deals with the coverage of the approaches of different authors, which now exist in the scientific literature, to the interpretation of the term "economic security" and highlight the most relevant of them. Scientific approaches to the definition of the concept of economic security of an enterprise and the main factors affecting the mechanism of its formation are summarized.

Key words: security, economic security of the enterprises, approach, functional component, development, factors of influence.

Постановка проблеми. Сучасні умови нової інноваційної економіки вимагають розробки нових підходів і методів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. Це не могло не привести до того, що ціла низка чинників, які раніше забезпечували стабільний і стійкий режим роботи підприємств, були замінені новими чинниками або частково втратили здатність до функціонування дії на підприємстві. Цей стан спричинив потребу розроблення такої системи управління підприємствами, яка б забезпечила економічну безпеку як самих підприємств, так і країни та її громадян на основі єдиної державної стратегії. Пошук шляхів правильного дослідження проблем економічної стійкості та результативної роботи підприємств, оцінювання наявних загроз та ризиків, а також його функцій із забезпечення економічної безпеки господарської діяльності підприємства виходять в рівень найважливіших завдань сучасного розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження системи та механізму забезпечення економічної безпеки підприємств відображено в наукових працях вітчизняних та закордонних вчених, зокрема в роботах О. Ареф'євої, О. Бондаренко, Ю. Герасимчука, К. Гелбрейта, М. Дженсена, С. Демінського, Н. Єршової, А. Землянкіна, О. Козаченко, О. Ляшенко, Дж. Мінза, М. Міллера, І. Репіної, А. Чорної, В. Пономарьова, А. Штангрета, А. Нікітіної. Наукові здобутки зазначених дослідників стосуються загальних принципів, теоретичних та методичних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств, формування обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств.

Незважаючи на значний науковий доробок вчених, теоретична база для формування концепту-

альних основ економічної безпеки та методичний інструментарій забезпечення економічної безпеки мають все ще недостатній ступінь розробки. Понятійний та категорійний апарати потребують подальшого опрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення наукових підходів до трактування сутності поняття «економічна безпека», визначення основних факторів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перекладі з грецької «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто безпека – це такий стан захищеності від постійної загрози посягання на устрій, уклад, свободу, життя та господарські надбання [2; 20; 24]. Тобто безпека за цього підходу розглядається тільки із силової точки зору. Таке трактування поняття «безпека» збереглося в новому тлумачному словнику української мови та словниках В. Даля, С. Ожегова, а також в нормативних актах та підручниках зі спеціальних дисциплін [6; 19]. Сьогодні найбільш відомими є два підходи до трактування категорії «безпека», запропоновані С. Шкарлет, а саме статичний та діяльнісний (рис. 1). За статичного підходу безпека розглядається як стан чого-небудь, за діяльнісного – як діяльність [26–28]. Український вчений В. Ліпкан також описав діяльнісний підхід за модельно-ланцюговими зв'язками і зазначив, що категорія «безпека» є об'єктивною дійсністю суб'єкта в певних умовах і ґрунтується на активній взаємодії суб'єкта та середовища.

В історії української економічної теорії термін «економічна безпека» з'явився нещодавно, однак багато науковців визначають його і як проблематику безпеки, і як економічну безпеку підприємств.

Рис. 1 Концептуальні підходи до визначення сутності категорії «безпека»

Джерело: узагальнено авторами

Рис. 2. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства» [16]

Джерело: узагальнено авторами

Під економічною безпекою підприємства варто розуміти захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу від прямих (активних) або непрямих (пасивних) економічних загроз.

Економічну безпеку підприємства можна розглядати як одну зі складових загального поняття «безпека».

Загалом можна виділити декілька підходів різних авторів до визначення економічної безпеки підприємства (рис. 2) [16].

Кожен із виділених підходів характеризується окремими відмінними та водночас спільними параметрами. Безперечно, всі вони мають право на життя і є фактично найбільш сконцентрованим поглядом авторів на це поняття.

Економічна безпека підприємства розглядається як форма розвитку підприємства та як форма його протистояння загрозам.

Таким чином, аналіз наукової літератури показав, що сьогодні існує декілька наукових підходів до характеристики економічної безпеки підприємства (табл. 1).

Проаналізувавши трактування поняття «економічна безпека підприємства», можемо виділити такі спільні риси:

- економічна безпека підприємств поєднується з необхідністю захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз;

- рівень економічної безпеки залежить від ефективності використання потенціалу підприємства та ринкових можливостей;

- завдання формування і підтримання певного рівня економічної безпеки пов'язується з об'єктивною необхідністю забезпечення стабільного функціонування та розвитку суб'єктів бізнесу.

Основні характеристики поняття «економічна безпека підприємства» у розрізі критеріїв її формування представлено на рис. 3.

На думку М. Комлика, економічна безпека підприємства є таким станом розвитку господарювання, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних факторів та протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності [17].

Розглянувши наявні теоретичні підходи до визначення дефініції «економічна безпека підприємств», пропонуємо власне бачення сутності

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «економічна безпека підприємства»

Назва підходу	Автори	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»
Ресурсно-функціональний	Є. Олейников [12, с. 139]	Стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому.
	С. Ілляшенко [9], Т. Кузенко [82, с. 12]	Стан ефективного використання його ресурсів та наявних ринкових можливостей, що дає змогу запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до вибраної місії.
	С. Покропивний [12, с. 466]	Стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).
Стійкість та розвиток	В. Тамбовцев [23]	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи.
	Ю. Лисенко [9]	Стан виробничо-економічної системи, за якого функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування та розвитку підприємства.
	О. Судакова [22]	Такий стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу.
Захист від загроз та негативного впливу внутрішнього та зовнішнього середовища	В. Мунтіян [14, с. 23–24]	Економічна безпека – загальнонаціональний комплекс заходів, які спрямовані на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.
	Ю. Кракос, Н. Серик [5, с. 7]	Захищеність виробничо-господарської діяльності підприємства від небажаних змін у цих сферах з боку як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.
Конкурентний	В. Белокуров [4]	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів та організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань.
Захист та реалізація інтересів	Г. Козаченко, В. Пономарьов, О. Ляшенко [18]	Ступінь гармонізації в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства.
	В. Шликова [30]	Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних та потенційних джерел небезпеки або економічних загроз.
Збереження комерційної таємниці	В. Ярочкіна, А. Шаваєв [25], В. Алексєєнко, Б. Сокольський [2]	Ступінь надійності всієї системи збереження інформації визначається рівнем безпеки найслабшої її ланки, яким є персонал організації.

Джерело: узагальнено авторами

Рис. 3. Основні характеристики поняття «економічна безпека підприємства» у розрізі критеріїв її формування

Джерело: узагальнено авторами

цього економічного поняття. Отже, економічна безпека підприємства – це стан захищеності інтересів підприємства від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх фінансових загроз та найбільш ефективного використання його ресурсів, виражений у позитивних значеннях фінансово-економічних показників діяльності, що забезпечує його стабільний розвиток на короткотермінову та довготермінову перспективу.

Економічна безпека підприємства характеризується сукупністю якісних і кількісних показників, найважливішим серед яких є рівень економічної безпеки [10]. Для того щоб досягти найвищого рівня економічної безпеки, підприємство має проводити роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових підприємства.

Функціональні складові економічної безпеки підприємства – це сукупність основних напрямів його економічної безпеки, що істотно відрізняються один від одного за своїм змістом.

1) Фінансова складова спрямована на забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства, його фінансової стійкості та незалежності. Вона посідає центральне місце у підході в рамках формування системи управління економічною безпекою підприємства, виражає мету та узагальнює результати господарської діяльності підприємства [15].

2) Організаційно-управлінська складова забезпечує високу ефективність менеджменту підприємства, оптимальність та ефективність його організаційної структури.

Це складний комплекс пов'язаних між собою механізмів різної природи, а саме організаційно-правових, економічних, мотиваційних, соціально-психологічних. Кожна із зазначених складових має специфічний набір важелів, заходів, форм впливу на діяльність підприємства, що роблять її унікальним явищем.

3) Інтелектуально-кадрова складова передбачає високий рівень кваліфікації персоналу підприємства, збереження, розвиток потенціалу підприємства та ефективне управління персоналом.

Н. Швець також пропонує до основних функціональних складових економічної безпеки підприємства віднести кадрову складову, під якою пропонує розуміти процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства через ризики та погрози, пов'язані з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами загалом [27, с. 56].

4) Техніко-технологічна складова відповідає за забезпечення технологічної незалежності підприємства і досягнення високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу.

5) Політико-правова забезпечує якісну правову захищеність усіх аспектів діяльності підприємства та дотримання чинного законодавства.

6) Інформаційна складова економічної безпеки відповідає за забезпечення захисту інформаційного середовища підприємства, комерційної таємниці. Основними завданнями інформатизації є всебічне інформаційне забезпечення потреб суб'єктів інформаційних відносин, створення єдиного безпечного інформаційного простору, ство-

рення, впровадження та використання інформаційних систем, інформаційних технологій, інформаційних продуктів загального значення, підготовка кадрів, підвищення їх кваліфікації у сфері інформатизації [3].

7) Екологічна складова відповідає за високий рівень екологічності роботи підприємства, мінімізацію руйнівного впливу результатів виробничої діяльності на стан навколишнього середовища.

8) Силова складова економічної безпеки полягає у забезпеченні безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна, комерційних інтересів.

А. Полянська та Т. Трощенко пропонують замість поняття «силова безпека» використовувати поняття «трудова безпека та безпека життєдіяльності», під якою розуміють охорону праці на підприємстві [31, с. 20]. Таким чином, можемо узагальнити наявні підходи до визначення основної складової економічної безпеки з урахуванням наявних ключових положень (рис. 4).

Формування чіткого переліку складових економічної безпеки підприємства з урахуванням специфіки його галузевої належності дає в подальшому можливість для проведення достовірного оцінювання рівня економічної безпеки підприємства шляхом врахування найбільш впливових чинників.

Для формування дієвої системи забезпечення рівня економічної безпеки передусім необхідно з'ясувати фактори, які впливають на її дотримання, як її елементи можуть бути скоординовані у своєму розвитку. Наявність великої кількості аспектів економічної безпеки підприємства, складність вибору оптимального варіанта її гарантування об'єктивно викликають потребу застосування комплексного підходу до її забезпечення [5; 8; 18]. Загроза економічної безпеки – це сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що створюють небезпеку нор-

мальному функціонуванню підприємства та його існуванню (рис. 5).

Вчені зазначають, що забезпечення економічної безпеки підприємства базується на певному механізмі. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства – це система організаційних, фінансових та правових засобів впливу, які мають на меті своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз економічній безпеці підприємства [10].

Важливим елементом забезпечення економічної безпеки підприємства є обліково-аналітична підсистема, яка має містити такі дані: якісні та кількісні значення індикаторів економічної безпеки, наявність або потенційність ризиків і загроз, формалізовані інтереси і стан їхньої реалізації, стратегічний план (стратегія) забезпечення економічної безпеки підприємства, якісні та кількісні параметри використання ресурсів, обсяг останніх, а також джерела їх надходження, фінансовий план (бюджет) [7].

Загалом інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства має включати такі завдання: визначення мети й основних задач інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки з огляду на місію, інтереси та завдання, що стоять перед підприємством; вибір із системи показників фінансово-економічної діяльності підприємства індикаторів, які можуть характеризувати кількісний стан економічної безпеки підприємства; вибір або розрахунок порогових значень індикаторів економічної безпеки підприємства; оцінка достовірності, повноти й глибини надання інформації з фінансово-економічної діяльності за всіма визначеними показниками економічної безпеки підприємства та чинниками-процесами (внутрішніми і зовнішніми), які впливають на її стан, попередне

Рис. 4. Основні складові економічної безпеки підприємства

Джерело: узагальнено авторами

Рис. 5. Зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на стан економічної безпеки підприємства

Джерело: узагальнено авторами

оброблення отриманих даних; аналітичне оброблення індикаторів економічної безпеки підприємства, оцінювання рівня впливу чинників на стан економічної безпеки, вибір з них впливовіших для подальшого врахування під час вироблення відповідних управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. Інформаційне забезпечення складається зі статистичної, економічної, комерційної, фінансової та нефінансової, а також іншої інформації.

Джерела надходження інформації поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх джерел відносяться показники фінансового обліку підприємства та фінансової й управлінської звітності, показники управлінського обліку, а саме інформація про фінансову та комерційну діяльність підприємства (є комерційною таємницею), звітів, планів і прогнозів, отриманих у процесах стратегічного, тактичного й оперативного планування, аналізування, контролювання та бюджетування. Зовнішні джерела інформації містять статистичні дані, дані підприємств-конкурентів, дані рейтингових та інших агенцій [7]. На основі оброблення таких даних формується інформація щодо рівня макроекономічного розвитку країни та галузі, до якої відноситься підприємство; кон'юнктури ринку; діяльності конкурентів та як наявних, так і потен-

ційних партнерів (постачальників, покупців, банків, страховиків); галузевих показників діяльності підприємств-аналогів; оцінки загроз економічній безпеці підприємницької діяльності за джерелом, за рівнем тяжкості наслідків, за рівнем вірогідності, за сферою і джерелом виникнення, за тривалістю впливу, за ступенем розвитку, за ступенем напруженості тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, повна, своєчасна та достовірна інформація дасть змогу приймати ефективні рішення для запобігання різних загроз інтересам суб'єктів господарювання та подолання їх.

Отже, економічна безпека підприємства є комплексною характеристикою, яка відображає ступінь захисту від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів усіх потенціалів підприємства, що дає змогу забезпечити стійку та ефективну діяльність. Завдяки достатньому рівню економічної безпеки підприємства можна сформувати сприятливі умови для ефективного функціонування підприємства, а також досягти основної мети за допомогою вчасного вираження і послаблення впливу будь-яких загроз.

Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення методів та критеріїв забезпечення економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абалкин Л. Хозяйственный механизм развития социального общества. Москва: Мысль, 1999. 273 с.
2. Алексеенко В., Сокольский Б. Система защиты коммерческих банков. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки. Москва: ЗАО «Финстатинформ», 1992. 195 с.
3. Аверічев І. Інформація як визначальний чинник управління інформаційно-аналітичним забезпеченням економічної безпеки підприємства. Вчені записки Університету «КРОК». 2011. Вип. 25. С. 3–10.
4. Белокуров В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия. URL: <http://safetyfactor.ru>.
5. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект). Консультант директора. 2000. № 2. С. 7–13.
6. Дарнопих Г. Сучасні проблеми економічної безпеки України. Вісник Академії правових наук України. 1998. № 1. С. 142–150.
7. Ершова Н. Методичний підхід до формування інформації в системі стратегічного управлінського обліку з метою підвищення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 276–281 (фахове видання).
8. Зубок М., Зубок М. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства. Київ: Істина, 2004. 144 с.
9. Ильяшенко С. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия. Наукові праці ДонНТУ. 2002. № 48. С. 16–22.
10. Іванілов О. Економіка підприємства: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 728 с.
11. Іващенко О., Четверіков П. Система фінансово-економічної безпеки підприємства. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer28/51.pdf>.
12. Олейников Е. Основы экономической безопасности. Москва, 1997. 233 с.
13. Покропивний С. Економіка підприємств: підручник. Київ: КНЕУ, 2005. 528 с.
14. Мунтіян В. Економічна безпека України. Київ: КВІЦ, 1999. 462 с.
15. Нізяєва С. Вартісно-орієнтований тип управління розвитком у формуванні системи економічної безпеки підприємства. Теорія та практика управління економічним розвитком: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22–24 листопада 2012 р.). Київ: Український дім, 2012.
16. Коваленко К. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
17. Комлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності: Економіко-правовий аспект: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 432 с.
18. Нікітіна А. Управління економічною безпекою автотранспортних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04. Харків, 2015. 20 с.
19. Ожегов С. Словарь русского языка. 1949. 16-е изд. 1984. 1630 с.
20. Отенко І., Іващенко Г., Воронков Д. Економічна безпека підприємства. Харків: вид. ХНЕУ, 2012. 256 с.
21. Полянська А., Трощенко Т. Сучасні технології управління економічною безпекою підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2010. № 29. С. 164–168.
22. Судакова О. Формування системи управління економічною безпекою підприємства. Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Вип. 231. Т. 8. Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. С. 1652–1661.
23. Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы. Вестник Московского гос. ун-та. Сер. 6 «Экономика». 1995. № 3. С. 3–9.
24. Четвертаков Р. Понятие и классификация инноваций. Финансовый вестник ВГАУ. 2000. № 6. С. 83–87.
25. Шаваев А. Концептуальные основы обеспечения безопасности негосударственных объектов экономики. Москва: Инфра-М, 1994. 281 с.
26. Швець Н. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або як перемогти зловживання персоналу. Персонал. 2006. № 5.
27. Шкарлет С. Економічна безпека підприємства: монографія. Київ: книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.
28. Шкарлет С. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.04. Київ, 2007. 34 с.
29. Шльков В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. СПб.: Алтея, 1999. 315 с.
30. Філіппова С., Волощук Л., Черкасова С. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління. Сучасні технології управління економічною безпекою підприємства / А. Полянська, Т. Трощенко. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2010. № 29. С. 164–168.
31. Ярочкин В. Система безопасности фирмы. Москва: Ось-89, 1997. 185 с.